

УДК 379.85

РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Ірина Волкова, Юлія Науменко

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6, м. Харків, Україна 61022,
E-mail: volkova1807@ukr.net*

Проаналізовано розвиток рекреаційно-оздоровчого туризму в Україні. Здійснено оцінку рекреаційного потенціалу регіонів країни. Виконано рекреаційне районування території України. Проаналізовано розвиток рекреаційної інфраструктури та показників діяльності в країні та за її регіонами. Визначено головні сучасні тенденції та перспективи розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму в Україні.

Ключові слова: рекреаційно-оздоровчий туризм, приморська рекреація, гірська рекреація, рівнинна рекреація, рекреаційне районування, рекреаційна інфраструктура, рекреаційна діяльність.

Постановка проблеми. З кожним роком зростає значення оздоровчого лікування та рекреації. У сучасному світі відпочинок, оздоровлення, рекреаційний туризм є найвищою соціальною цінністю. Обслуговування рекреантів стало не лише самостійною галуззю, а й життєво необхідною формою задоволення потреб людини. Індустріальний розвиток цивілізації, забруднення екологічних систем навколо великих промислових міст змушує все більшу кількість людей шукати відпочинок та оздоровлення в екологічно благополучних регіонах. Отож рекреаційно-оздоровчий туризм став у всьому світі наймасовішим видом туризму. Сьогодні в Україні, як загалом у світі, важко уявити систему охорони здоров'я населення без оздоровчого комплексу. Саме тому існує нагальна потреба в комплексних дослідженнях стану та перспектив розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню тенденцій розвитку вітчизняної сфери рекреаційного туризму присвячено праці значної кількості науковців. Зокрема, В. В. Шулик у дослідженні «Про сучасний стан і проблеми розвитку сфери відпочинку і туризму в Україні» аналізує існуючий стан галузі відпочинку і туризму України за окремими показниками (туристичні потоки, кількість відпочиваючих в основних рекреаційних центрах): О. О. Бейдик у своїй праці «Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування» дослідив ресурсно-рекреаційний потенціал України, згідно з яким дав оцінку її регіонам, а також запропонував рейтингове рекреаційне районування території України; вагомий внесок зробили також І. В. Смаль, Н. В. Фоменко, В. І. Стафійчук, П. О. Масляк, М. М. Покоłodна, Ю. С. Кушнірук, С. Г. Леонова, І. Д. Бойко та інші.

Метою роботи є оцінка розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму в Україні та виявлення сучасних тенденцій і подальших перспектив розвитку. У процесі дослідження розв'язано такі завдання:

- визначено територіальну організацію рекреаційного туризму України;
- здійснено рекреаційне районування території країни;
- подано оцінку рекреаційної інфраструктури;
- проаналізовано розвиток рекреаційної діяльності;
- визначено сучасні тенденції та перспективи розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. На території України є необхідні умови для розвитку всіх видів рекреаційного туризму: приморського, гірського та рівнинного.

Україна володіє необхідними ресурсами для організації приморської рекреації. Приморська рекреація розвивається на півдні країни на узбережжі Азовського та Чорного морів на території 6-ти адміністративно-територіальних одиниць: Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької областей та АР Крим. Україні належить 41,3 % довжини берегів Чорного моря, з яких 14,5 % – цілком придатні для рекреації [1, с. 69]. На Україну також припадає 43 % якісних у рекреаційному відношенні берегів Азовського моря. Довжина берегової лінії України становить 3 744,6 км (Чорне море – 48,8 %, Азовське море – 21,4 %, Керченська протока – 0,02 %, затока Сиваш – 28,1 %). Загальна площа приморських територій становить 3 295 км², а це 0,5 % загальної площі території України [2, с. 59]. Протяжність чорноморських берегів з пляжами різної ширини і складу ґрунтів становить 1 255 км, з них 544 км – цілком придатні для рекреації [1, с. 69]. Середня температура води в літній період +20... +24 °С. Особливу рекреаційну цінність мають піщані коси. Пляжі здебільшого зручні для купання, вкриті піском і черепашками, за винятком Південного берега Криму, на якому галька та валуни.

Приморська рекреація розвивається влітку. Кліматичні умови можна оцінити як найкомфортніші для проведення рекреаційної діяльності. Азово-Чорноморський регіон знаходиться в зоні помірно-континентального клімату, за винятком Південного берега Криму з субтропічним середземноморським кліматом. Середні температури повітря у липні становлять +21...+23 °С, середня кількість днів із температурами вище +17 °С сягає 130 днів, річна кількість опадів від 300 до 500 мм [3, с. 36–41], причому випадають вони здебільшого в зимовий період, середня вологість на цих територіях влітку сягає 40–60 %, а середня швидкість вітру – до 5 м/с.

Найвищий рейтинг серед інших приморських регіонів України займає АР Крим завдяки приморським, кліматичним, рослинним та орографічним ресурсам. Унікальним місцем для приморської рекреації є Південний берег Криму, оскільки територія представлена багатою різноманітною рослинністю, водними об'єктами та пересіченим рельєфом, що загалом визначає її рекреаційну цінність. Херсонська, Одеська, Запорізька та Миколаївська області мають середній ресурсно-рекреаційний рейтинг за рахунок сприятливих приморських і кліматичних умов для проведення рекреаційної діяльності. Низький ресурсно-рекреаційний рейтинг притаманний території Донецької області.

В організації рекреаційної діяльності доволі активно використовують гірські регіони. Рельєф України переважно рівнинний (95 %), і тільки 5 % припадає на гірські території Українських Карпат і Кримських гір. На території Карпатського регіону – це Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області. Всі гірські області характеризуються дуже високим ресурсно-рекреаційним рейтингом для розвитку гірської рекреації за рахунок сприятливих орографічних, кліматичних та рослинних ресурсів. Тут можна проводити зимове, літнє та осіннє оздоровлення, що робить регіон цінним для розвитку гірської рекреації не тільки на національному, а й на міжнародному рівні. Для розвитку гірської рекреації важливе значення мають лише низькогірні райони Карпат. Транспортна важкодоступність гірських масивів, віддаленість від великих адміністративних центрів і близькість до кордону не сприяли рекреаційному освоєнню території [4, с. 196].

Клімат різних районів Карпат залежить від висоти над рівнем моря, напрямку хребтів і експозиції схилів, захищеності місцевості тощо. Середньомісячні температури повітря липня змінюються від +12,4 °С до +21,1 °С, а січня – від -3,0 °С до -7,6 °С, кількість опадів сягає в деяких пунктах 1400–1600 мм на рік. На території Карпатського регіону виділяють три кліматичні рекреаційні зони: Закарпаття і Передкарпаття, де клімат найсприятливіший для літніх видів туризму і відпочинку; Середньогірська зона Карпат, де клімат найсприятливіший для зимових видів туризму і відпочинку; Нижня зона Карпат (абсолютні висоти місцевості до 1000 м над рівнем моря) зі сприятливими кліматичними умовами як для літніх, так і для зимових видів туризму і відпочинку. Природні ресурси туризму і відпочинку регіону представлені головним чином мальовничими лісовими масивами Карпат. Загальна площа лісового фонду в Карпатському регіоні становить близько 2 млн га, в тому числі покриті лісом – близько 1,8 млн га. Площа лісів зелених зон становить 153,6 тис. га, з яких на лісопаркову частину припадає 44,8 тис. га. Площа курортних лісів у регіоні становить 35,6 тис. га.

Кримські гори мають потенціал для проведення гірської рекреації. Зимова рекреація не розвивається, оскільки тут немає таких природних умов і такої інфраструктури, як у Карпатах. Літня рекреація короткострокова (1–2 дні) та поєднується з природно-пізнавальним туризмом. Вона також погано розвинена, оскільки туристи віддають перевагу приморській рекреації.

Для розвитку рівнинної рекреації важливе значення мають кліматичні, водні (річки, озера, водосховища, канали та ставки), лісові та орографічні ресурси. Кліматичні умови України загалом сприятливі для розвитку як літньої, так і зимової рекреації. На Півночі та Північному Сході клімат найконтрастніший з мінімальними зимовими і максимальними літніми температурами; клімат Центральної України м'який з не надто виявленими сезонними температурними контрастами: південна частина України відрізняється теплим кліматом, короткою зимою, невеликою кількістю опадів, великою кількістю сонячних днів. На Заході в межах Українських Карпат зима порівняно м'яка, літо – тепле [5, с. 73].

Територія України недостатньо забезпечена водними ресурсами для проведення рекреаційної діяльності, адже 44 % території країни характеризується поганою забезпеченістю. Дуже добре забезпечена лише одна область в Україні – Волинська,

що становить 4 % від загальної площі країни. Також добре забезпечені водними ресурсами Закарпатська та Черкаська області, третина областей забезпечена середньо, близько половини областей – погано. Найгірше забезпечені території Донецької, Житомирської, Луганської та Харківської областей. Найбільше рекреаційне навантаження припадає на Дніпро та його притоки: Прип'ять, Тетерів, Рось, Тясмин, Інгулець, Десну, Сулу, Псел, Ворсклу, Самару та інші. Важливе рекреаційне значення мають гірські річки Карпат, у тім числі притоки Дністра, Пруту і Тиси. На Сході головною річкою є Сіверський Донець з притоками. З рекреаційною метою інтенсивно використовують озера північної частини України, зокрема, Волині та Карпат. Найповніше рекреаційні потреби задовольняють у зонах відпочинку на Дніпровському, Дністровському, Сімферопольському, Ладижинському водосховищах. Тривалість купального сезону на рівнинних водоймах становить 90–120 днів, а в центральних, східних та південних областях перевищує 120 днів.

Загальна площа лісів, що можуть використовувати для рекреаційної діяльності, становить близько 4 млн га. Площу власне рекреаційних лісів у джерелах здебільшого оцінюють в 1,1 млн га. Найбільшим емоційним впливом відзначаються деякі території Волино-Подільської височини (Товтри, Медобори, Кременецькі гори), окремі ділянки Донецького кряжу (в районі Святогірська), Словечансько-Овруцький кряж на Житомирщині та ін.

Орографічні ресурси мають теж значення для розвитку рівнинної рекреації. Особливо атрактивністю відзначається Подільська височина, пасма Подільських Товтр (Медобори), Опілля та Розточчя, Хотинська височина, Волинська височина, Мізоцький кряж і Пелчинське плато, Канівські гори, Приазовська та Середньоросійська височини, Донецький кряж.

Отже, рівнинна рекреація розвивається на території всіх областей України. Високий ресурсно-рекреаційний рейтинг притаманний АР Крим, Вінницькій та Закарпатській областям. Для чотирнадцяти областей (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька) характерний середній рейтинг. Низький рейтинг мають Донецька, Житомирська, Київська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області.

На основі оцінки ресурсно-рекреаційного потенціалу, спеціалізації туристичних районів, а також адміністративно-територіального ділення здійснено рекреаційне районування території України: на рівні макрорегіонів, регіонів, районів та підрайонів.

Територію України можна поділити на 9 макрорегіонів: Кримський, Азово-Чорноморський, Донецький, Карпатський, Подільський, Поліський, Придніпровський, Столичний та Слобожанський. Регіонами обрано адміністративно-територіальні одиниці України, в межах яких виокремлено основні райони та підрайони для проведення рекреаційної діяльності. За результатами аналізу виокремлено 27 рекреаційних регіонів, 91 район та 218 підрайонів, отож можна запропонувати рейтинг макрорегіонів за кількістю таксономічних одиниць. У таблиці 1 представлений рейтинг макрорегіонів за кількістю таксономічних одиниць.

За кількістю районів і підрайонів рейтинг макрорегіонів виглядає так: Азово-

Чорноморський, Придніпровський, Карпатський, Слобожанський, Кримський, Подільський, Донецький, Поліський, Столичний.

Таблиця 1

Рейтинг макрорегіонів за кількістю таксономічних одиниць

Рекреаційний макрорегіон	Кількість регіонів	Кількість районів	Кількість підрайонів	Рейтинг, місце
Кримський	1	9	21	5
Азово-Чорноморський	4	26	55	1
Донецький	2	5	16	7
Карпатський	4	10	23	3
Подільський	3	8	18	6
Поліський	3	6	14	8
Придніпровський	4	14	36	2
Столичний	2	5	13	9
Слобожанський	2	8	22	4
Загалом по Україні	27	91	218	

Кількість таксономічних одиниць відіграє важливу роль для визначення ролі макрорегіону в розвитку рекреації, хоча для того, щоб оцінити його рекреаційний потенціал, цього недостатньо. З метою оцінки рекреаційних макрорегіонів необхідно врахувати середню кількість підрайонів на 1 км² площі макрорегіону від території України, що становить 2,18. На території України лише в 4-х макрорегіонах найбільша кількість оздоровчих підрайонів і, відповідно, високий рекреаційний потенціал: Кримський, Азово-Чорноморський, Карпатський та Слобожанський. На рисунку 1 показано відхилення кількості підрайонів від норми.

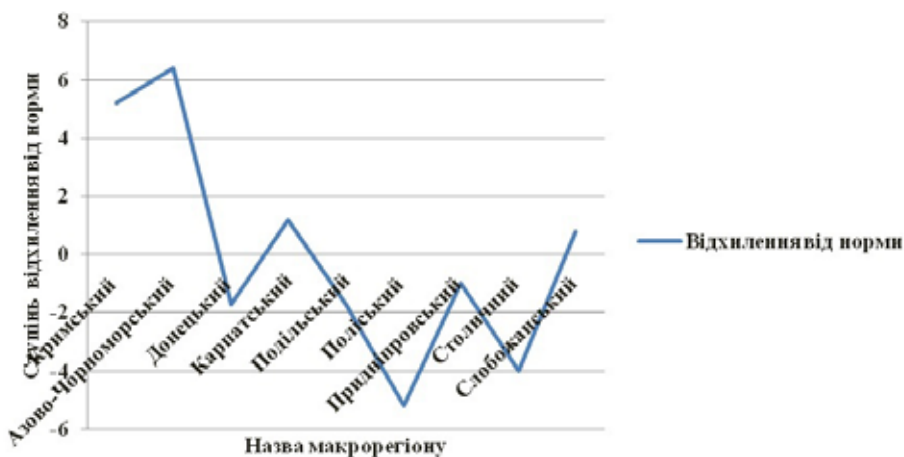

Рис. 1. Ступінь відхилення кількості підрайонів від норми

У структурі рекреаційного районування можна виокремити приморські, гірські та рівнинні райони (рис. 2.).

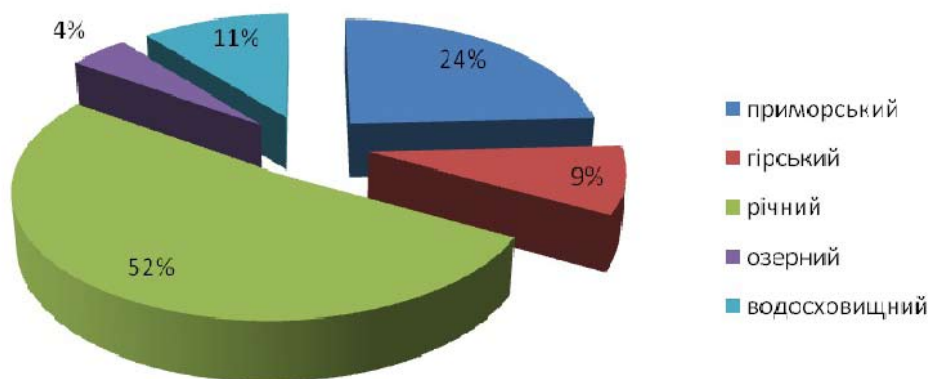

Рис. 2. Структура рекреаційного районування України

Найбільша кількість рекреаційних районів є рівнинною (61), що займає 67 % у структурі рекреаційного районування території України. Своєю чергою, рівнинні райони поділяють на річні, озерні і водосховищні. Річних районів 47, що становить 52 %. Найменша кількість рекреаційних районів сформована на узбережжі озер – 4, що становить лише 4 % від загальної кількості. На узбережжях водосховищ знаходиться 10 районів, що становить 11 % у структурі рекреаційного районування; 22 рекреаційні райони розвиваються на приморських територіях, тобто 24 % від їхньої загальної кількості. В гірських частинах України сформувалося 8 районів, що представляють 9 % від їхньої загальної кількості. Розподіл приморських, гірських та рівнинних районів у макрорегіонах представлено у таблиці 2.

На базі оздоровчих ресурсів в Україні функціонує розвинута рекреаційна інфраструктура, представлена будинками, пансіонатами і базами відпочинку, дитячими закладами оздоровлення та відпочинку. У структурі рекреаційних закладів переважають дитячі оздоровчі табори, що сягає 87 % від їхньої загальної кількості. Бази та інші заклади відпочинку становлять 12 %, а будинки і пансіонати відпочинку – лише 0,007 % від усіх закладів оздоровлення [7]. Структуру рекреаційних закладів представлено на рисунку 3.

Таблиця 2

Характеристика рекреаційних макрорегіонів за структурою рекреаційних районів

Рекреаційний макрорегіон	Рекреаційні райони				
	Приморські	Гірські	Рівнинні		
			Річні	Озерні	Водо-сховищні
Кримський	9	-	-	-	-
Азово-Чорноморський	10	-	13	1	2
Донецький	3	-	2	-	-
Карпатський	-	8	2	-	-
Подільський	-	-	8	-	-
Поліський	-	-	6	1	-
Придніпровський	-	-	8	-	6
Столичний	-	-	2	-	2
Слобожанський	-	-	6	-	2
Загалом по Україні	22	8	47	2	12

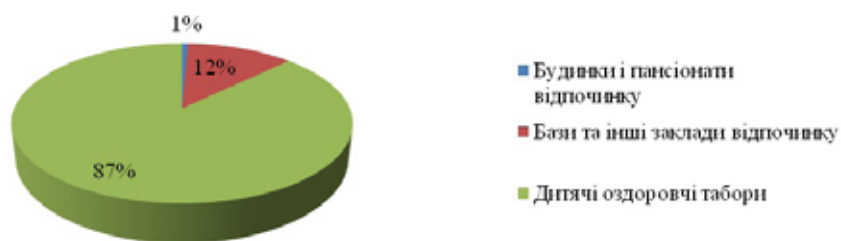

Рис. 3. Структура рекреаційних закладів України

Протягом 25 років (1990–2015) кількість оздоровчих закладів постійно змінювалася. Загальна кількість закладів рекреаційної діяльності 2013 р. сягала 20 736, а 2015 р., без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, скоротилась до 11 218 підприємств, тобто на 47 %. Динаміка рекреаційних закладів для дорослих характеризується циклічністю [7]. Найбільша кількість дорослих оздоровчих закладів (рис. 4) припадає на початок 90-х років минулого століття. До 1997 р. їхня кількість скорочується, після чого спостерігається

зростання та коливання до 2013 р., а також – різке падіння. Зокрема, кількість баз та інших закладів відпочинку упродовж 2013–2015 р. скоротились на 70 %, а будинки відпочитку і пансіонати у 3,5 раза, що становить 1 399 і 76, відповідно.

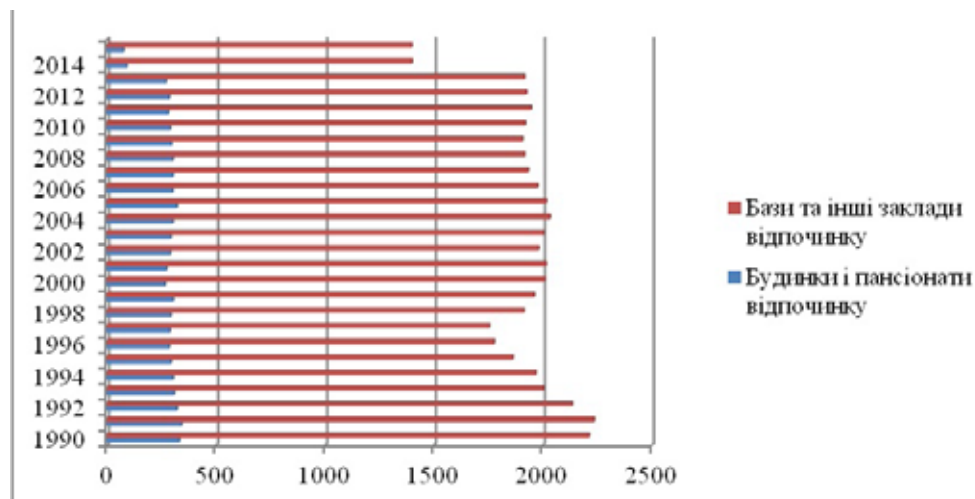

Рис.4. Динаміка рекреаційних закладів для дорослих (1990-2015)

У динаміці дитячих оздоровчих таборів, представленої на рисунку 5, спостерігається схожа ситуація: упродовж 2013–2015 рр. їхня кількість скоротилась майже вдвічі – з 18 549 до 9 743.

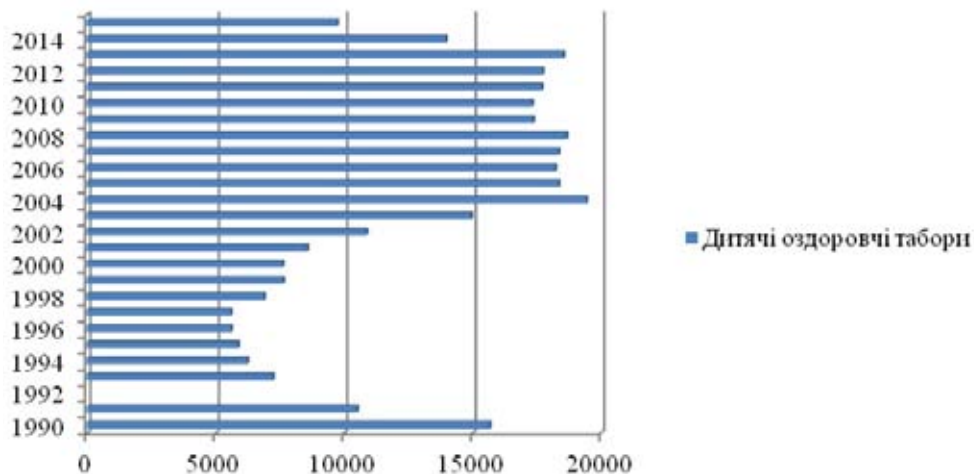

Рис. 5. Динаміка дитячих оздоровчих таборів (1990–2015)

Визначено забезпеченість регіонів України рекреаційними закладами, рекреаційними потоками та доходами за п'ятибальною шкалою. За відсутності

статистичної інформації за останні 3 роки, проаналізовано рекреаційну діяльність за регіонами станом на 2013 р. (рис. 6).

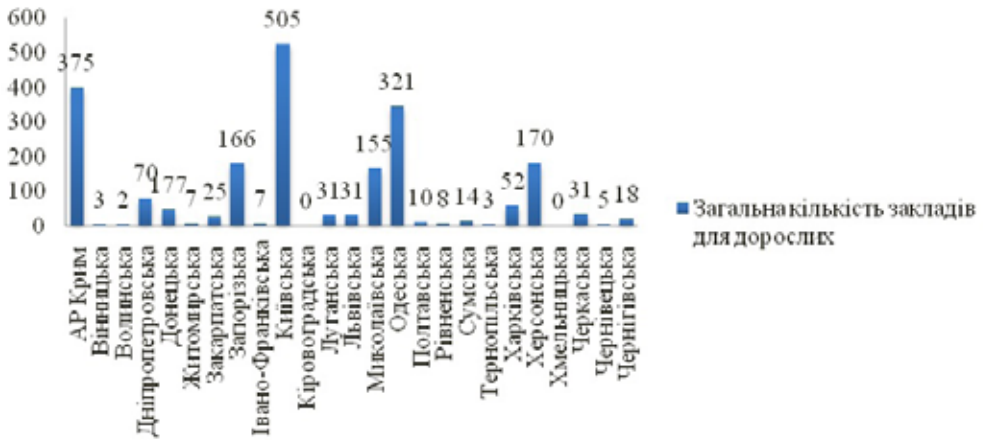

Рис. 6. Кількість рекреаційних закладів для дорослих за регіонами (2013)

Отже, рекреаційними підприємствами для дорослих дуже добре забезпечені Київська та Одеська області, АР Крим (з кількістю підприємств 300 і вище). Добре також забезпечені Миколаївська, Херсонська, Донецька та Запорізька області (від 150 до 299 підприємств). Середньозабезпечені Дніпропетровська та Харківська області (50–149). Закарпатську, Луганську, Полтавську, Львівську, Сумську, Черкаську та Чернігівську області можна вважати погано забезпеченими такими закладами (10–49). Решта областей – Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька – дуже погано (менше 10).

Дитячі оздоровчі табори функціонують в усіх регіонах України (рис. 7) [7]. Найбільша їхня кількість знаходилась у Донецькій області – 5,9 % від їхньої загальної кількості в Україні. Значна кількість зосереджена також в Одеській (5,6 %), Черкаській (5,5 %), Сумській (5,4 %), Полтавській (5,4 %) та Дніпропетровській (5,4 %) областях, отож вони забезпечені такими закладами (понад 1000 підприємств). Території АР Крим, Вінницької, Івано-Франківської, Львівської, Харківської, Хмельницької областей також добре забезпечені дитячими оздоровчими закладами (від 800 до 999). Середньозабезпечені Волинська, Закарпатська, Київська, Луганська області (600–799). До слабозабезпечених зачислено Житомирську, Кіровоградську, Миколаївську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Чернівецьку і Чернігівську області (400–599). Найменша кількість дитячих підприємств у Запорізькій області (менше 400).

Отже, здійснено інтегральну кількісну оцінку оздоровчої інфраструктури регіонів України. На території України на 2013 р. лише три адміністративно-територіальні одиниці мають найвищий («дуже високий») рейтинг серед усіх інших регіонів за

забезпеченістю оздоровчими підприємствами – АР Крим, Одеська та Донецька області. Високим рейтингом забезпеченості закладами рекреаційної інфраструктури відзначаються Київська та Дніпропетровська області. Середнім рейтингом характеризуються Львівська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська та Черкаська області. Низький рейтинг мають Вінницька, Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Хмельницька і Чернігівська області. Остання група – Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області – характеризується найнижчим («дуже низьким») рейтингом.

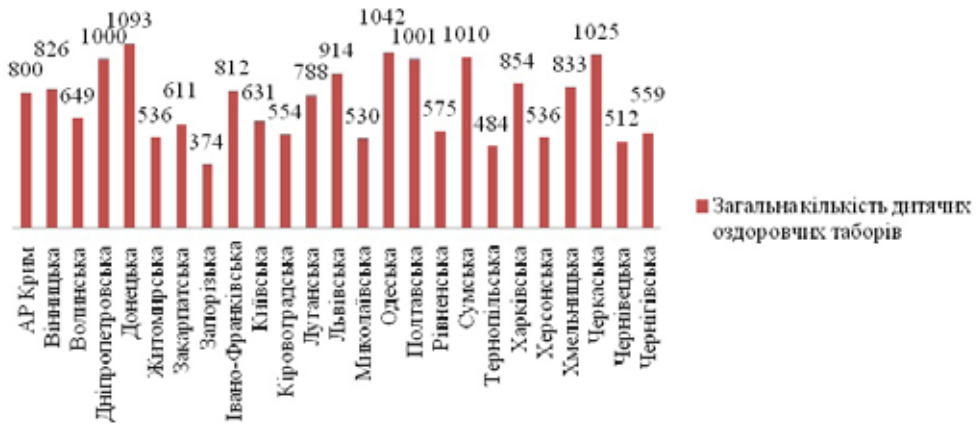

Рис. 7. Кількість дитячих оздоровчих таборів за регіонами (2013)

Загальна кількість місць у рекреаційних закладах України становила 2015 р. 293 тис., без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Їхня динаміка приблизно співпадає з динамікою закладів.

Важливим показником рекреаційної діяльності є рекреаційні потоки. Всього за 2013 р. оздоровчі заклади інфраструктури прийняли 3 325,4 тис. осіб, з яких 11 % відпочивали та оздоровлювалися в будинках відпочинку і пансіонатах, 28 % – на базах та інших закладах відпочинку, 61 % – у дитячих закладах оздоровлення і відпочинку, що відображено на рисунку 8 [6].

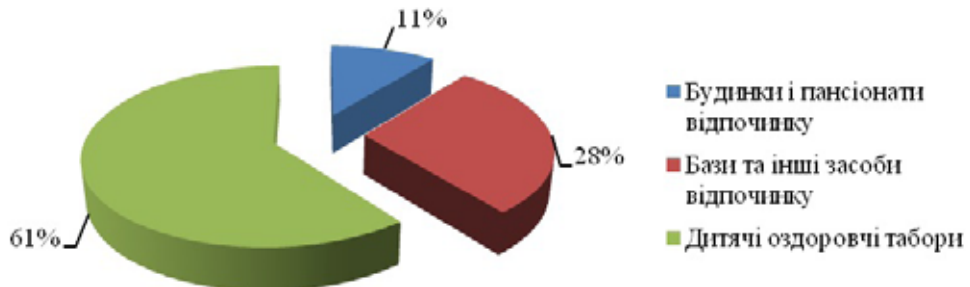

Рис. 8. Структура оздоровлених у рекреаційних закладах (2013)

Найвищим рейтингом за кількістю рекреантів відзначався лише один рекреаційний регіон України – АР Крим, кількість оздоровлених якого 2013 р. сягала 505,4 тис. осіб, що становило 15 % від загальних рекреаційних потоків в Україні. Висока забезпеченість рекреантами характерна для Одеської (9,5 %), Дніпропетровської (8,4 %), Донецької (8 %), Херсонської (6,2 %) та Запорізької (5,5 %) областей. Середній рейтинг – у Миколаївській (4,6 %), Харківській (4 %), Львівській (3,7 %), Івано-Франківській (3,3 %), Закарпатській (3,1 %) областях. Низький рейтинг рекреантів (менш 3 %) у більшості областей України – Київській, Сумській, Хмельницькій, Вінницькій, Волинській, Черкаській, Рівненській, Кіровоградській, Луганській, Чернівецькій, а найнижчі показники (від 2 % до 1 %) – у Полтавській, Житомирській, Чернігівській та Тернопільській областях. На рисунку 9 показаний розподіл рекреантів за регіонами України.

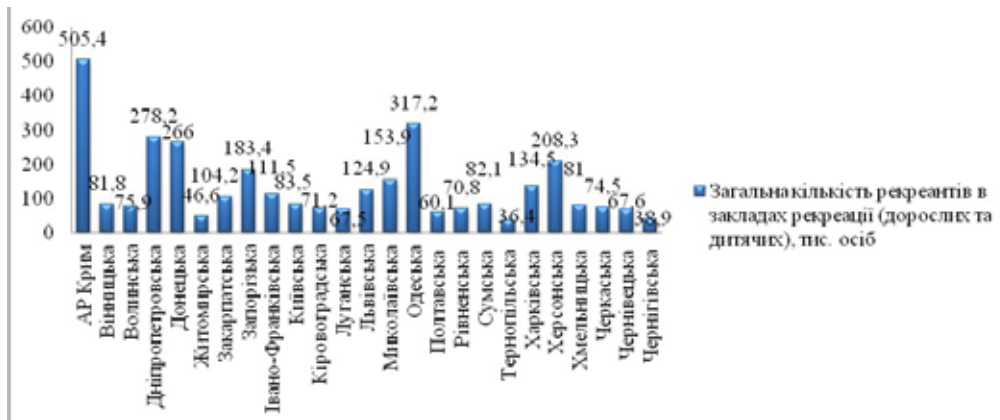

Рис. 9. Загальна кількість рекреантів у закладах рекреації за регіонами, тис. осіб (2013)

Середня тривалість перебування рекреантів у будинках відпочинку та пансіонатах становить 8 днів, на базах та в інших закладах відпочинку – 6,5 дня, у дитячих оздоровчих закладах – 21,1 дня.

Загальна кількість працівників рекреаційних закладів для дорослих 2013 р. становила 18 525 осіб, з яких 7 360 (40 %) працювало в будинках відпочинку та пансіонатах і 11 165 (60 %) – на базах та в інших закладах відпочинку [6]. Найбільша кількість працівників закладів відпочинку і дуже високий рейтинг у забезпеченості трудовими ресурсами зосереджені в оздоровчих закладах АР Криму – 7 060, що становить 38,1 % від загальної кількості працюючих. Високі показники характерні для Донецького (10,2 %), Херсонського (9,7 %), Одеського (9,2 %), Запорізького (8,9 %) та Миколаївського (6,7 %) регіонів. Середньою забезпеченістю характеризуються Дніпропетровська (3,9 %), Київська (3,2 %), Харківська (2,8 %) та Івано-Франківська (1,9 %) області. В останніх областях цей показник становить менше 1 %. Найменша кількість працівників у рекреаційній сфері у Вінницькій (0,08 %), Тернопільській (0,07 %) та Хмельницькій (0,01 %) областях. На рис. 10 показаний розподіл працівників рекреаційних закладів за регіонами України.

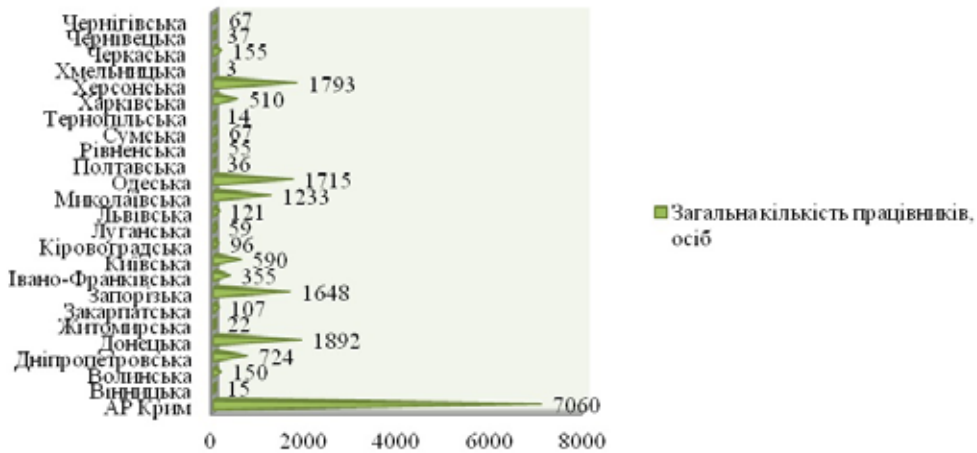

Рис. 10. Загальна кількість працівників рекреаційних закладів для дорослих, кількість осіб (2013)

Загальні доходи від наданих основних та додаткових послуг рекреаційними закладами 2013 р. сягали 12 57 867 тис. грн, з яких 707 901,4 тис. грн належало будинкам та пансіонатам відпочинку (56 %), а 549 965,6 тис. грн – базам та іншим закладам відпочинку (44 %). Найвищий рейтинг доходів притаманний лише АР Крим, прибуток оздоровчих підприємств якої сягав 719 748,9 тис. грн, що становить 57,2 % від загальних доходів усіх регіонів України в цій сфері. Високими показниками відзначились Донецька (9,9 %) та Запорізька (8,8 %) області. Середній рейтинг мають Миколаївська (4,9 %), Одеська (5,2 %) та Херсонська (6,8 %) області. Для Київської (1,3 %), Харківської (1,2 %), Івано-Франківської (1,1 %), Дніпропетровської (1 %) областей характерний низький рейтинг за доходами. Найбільшу групу становлять області, які володіють дуже низьким рейтингом з показником до 1 %. Найнижчі показники у Тернопільській, Вінницькій, Хмельницькій, Чернівецькій та Луганській (до 0,01 %) областях. На рисунку 11 подано розподіл доходів від рекреаційної діяльності за регіонами України.

Загальна сума матеріальних витрат в оздоровчих закладах 2013 р. становила 1 301 952,2 тис. грн, з яких витрати будинків та пансіонатів відпочинку – 733 162,5 тис. грн (56 %), баз та інших закладів відпочинку – 568 789,7 тис. грн. (44 %). Найбільші операційні витрати рекреаційних закладів для дорослих в АР Крим – 768 254,9, що становить 59 % загальних затрат оздоровчих підприємств України. Найменші показники витрат виявлено у Вінницькій, Полтавській, Чернівецькій, Тернопільській, Хмельницькій та Луганській областях з показниками від 0,03 % до 0,001 %. Загальні операційні витрати закладів рекреації подано на рис. 12.

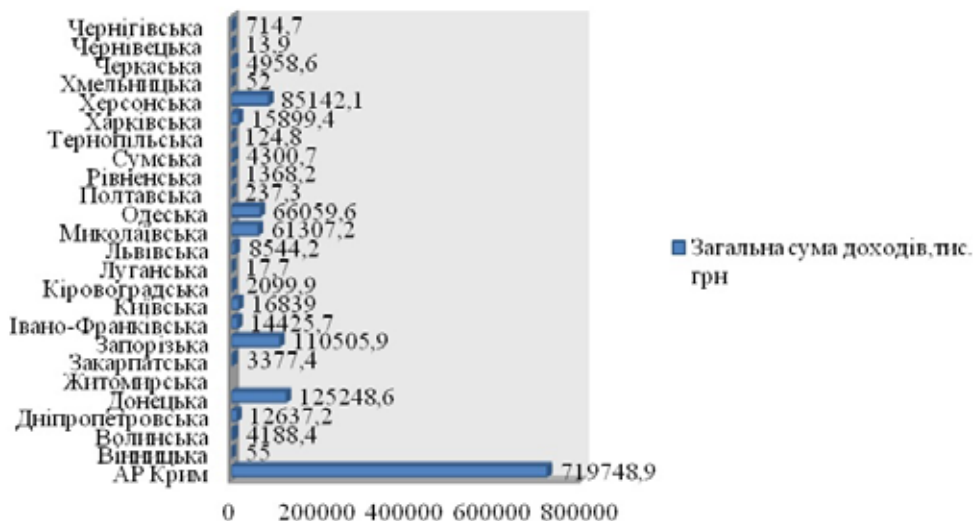

Рис. 11. Загальна сума доходів рекреаційних закладів для дорослих, тис. грн (2013)

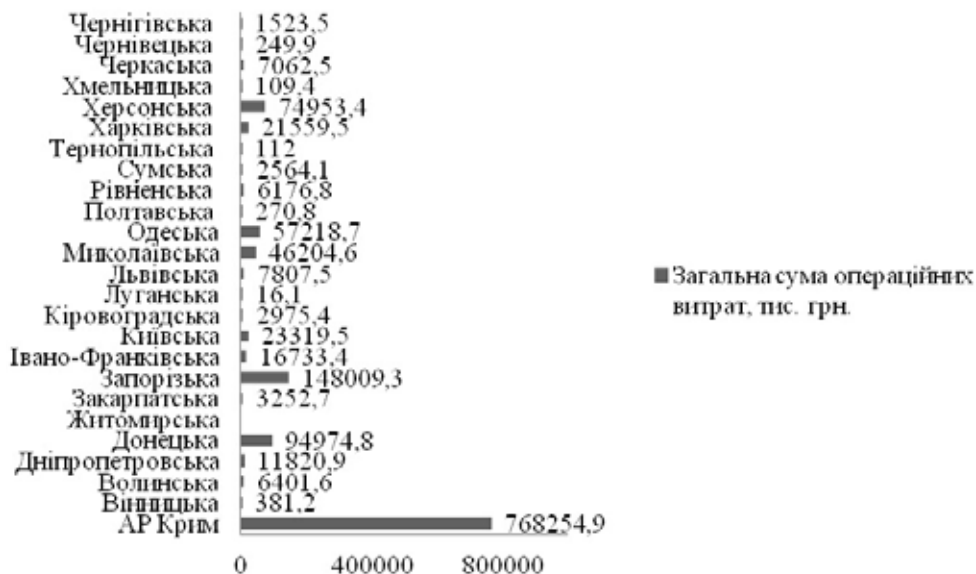

Рис. 12. Загальні операційні витрати закладів рекреації для дорослих, тис. грн (2013)

Отже, загальна сума операційних витрат рекреаційних закладів для дорослих перевищує доходи від їхньої діяльності.

Прибуток України від рекреаційної діяльності становить – 44 085,2 тис. грн і відрізняється залежно від регіону.

Зазначимо, що 40 % областей мають додатний прибуток (рис. 13). Це зокрема, Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Закарпатська, Херсонська, Миколаївська, Тернопільська, Одеська, Сумська та Луганська області. Для 15-ти регіонів характерний від'ємний прибуток: АР Крим, Вінницька, Волинська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька і Чернігівська області.

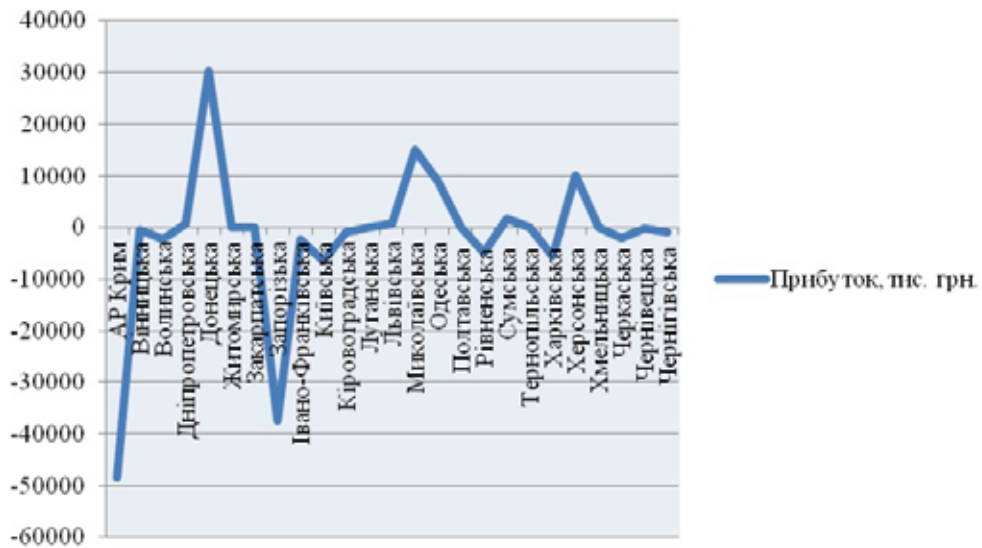

Рис. 13. Прибуток рекреаційних закладів для дорослих за регіонами, тис. грн (2013)

В результаті виконаної інтегральної оцінки розвитку рекреаційного туризму у регіонах України, враховуючи рекреаційні ресурси, інфраструктуру, потоки рекреантів, трудові ресурси та доходи від діяльності, з'ясовано, що найкращі показники за всіма номінаціями 2013 р. отримала АР Крим. Донецька та Одеська області також відзначилися високим рейтингом розвитку рекреації. До найвищої оцінки рейтингу цим регіонам не вистачило балів, що спричинили дуже погана забезпеченість рекреаційними ресурсами у Донецькій області та погана забезпеченість ними в Одеській. Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Харківська та Херсонська області характеризуються середніми показниками розвитку. Низький рейтинг притаманний Вінницькій, Волинській, Київській, Луганській, Полтавській, Сумській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій областям. До останньої групи належать Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська та Чернігівська області, які характеризуються найнижчими показниками розвитку рекреації, причому у Житомирській області рекреаційно-оздоровчий туризм розвивається найгірше.

За останні три роки тенденція розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму суттєво змінилась. Політична ситуація та економічна криза в країні, подорожчання закордонного туристичного продукту спричинили зміни у розвитку рекреаційного туризму. Насамперед це стосується приморського туризму. Значно скоротився виїзд українських туристів за кордон та суттєво зменшилися поїздки до АР Крим з оздоровчими цілями. Це стосується і Донецької області, де рекреаційний туризм перейшов з регіонального на місцевий рівень. І навпаки, рекреаційні потоки збільшилися до континентального узбережжя Азовського та Чорного морів у Одеську, Запорізьку, Херсонську та Миколаївську області. Кількість рекреантів у такі приморські курорти, як Затока та Одеса в Одеській, Коблево у Миколаївській, Залізний Порт і Лазурне у Херсонській, Кирилівка і Бердянськ у Запорізькій областях, суттєво збільшилася, що спричинило багато проблем. Постало питання у необхідності розширення номерного фонду рекреаційно-оздоровчих підприємств зазначених регіонів та надання якісного сервісу. Така ситуація негативно впливає на екологічне становище в Азово-Чорноморському регіоні, на перевантаження та забруднення пляжів, що й спричиняє порушення санітарних норм. На жаль, ця тенденція продовжуватиметься у найближчі роки. Концентрація туристів у Карпатському регіоні також збільшується, оскільки в зимовий період цей регіон – найоптимальніший варіант відпочинку для українців, а влітку гарно розвивається літня рекреація. Гірську рекреацію необхідно розвивати на національному рівні, що в майбутньому вплине на її організацію для іноземців. Необхідно розширити рекреаційні послуги регіону, що сприятиме збільшенню надходжень до місцевих та державних бюджетів, зменшенню рівня безробіття тощо. Рівнинна рекреація продовжуватиме своє функціонування на місцевому рівні унаслідок поганого стану туристичної інфраструктури та сервісу.

Загальним несприятливим чинником розвитку всіх видів рекреаційної діяльності в Україні є незадовільне становище його матеріально-технічної бази. Здебільшого будинки, пансіонати і бази відпочинку будували за проектами, які сьогодні не відповідають міжнародним стандартам. Їхню мережу активно формували в період масового туризму з інтенсивною експлуатацією та несвоєчасним капітальним і поточним ремонтом, що спричинило значну зношеність цих будівель та оснащення на сучасному етапі розвитку рекреаційного туризму. Рекреаційні заклади потребують загальної реконструкції для підвищення рівня сервісу, комфортності, розширення спектра рекреаційних та супутніх послуг. Розвиток індустрії колективного відпочинку, орієнтований на задоволення потреб рекреантів низького та середнього рівня забезпеченості, передбачає модернізацію усіх підприємств рекреації, реконструкцію будинків відпочинку з цілорічним режимом роботи, розвиток мережі супутніх послуг для рекреантів. Організація індивідуального відпочинку, що забезпечує задоволення потреб багатих рекреантів, повинна відповідати найвищим світовим стандартам.

Висновки. Реалізація державної політики у сфері оздоровчо-рекреаційної діяльності повинна стати одним з пріоритетних напрямів національної соціальної політики та економіки. Стратегічною метою державної політики у сфері рекреаційної діяльності є створення умов для поліпшення стану здоров'я населення та розвитку ефективного, прибуткового та конкурентоспроможного на світовому ринку

оздоровчого комплексу. Необхідно здійснити роздержавлення та приватизацію рекреаційних закладів, що сприятиме конкуренції та оптимізації управління ними, а також відшуканню заходів щодо оголошення курортів державного та місцевого значення. Першочерговими завданнями формування політики у сфері діяльності курортів вважаємо розробку Концепції розвитку курортів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Багорова Л. А.* Географія Крима / Л. А. Багорова, Н. В. Багров, В. А. Боков. – Київ : Лыбидь, 2001. – 300 с.
2. *Бейдик О. О.* Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О. О. Бейдик. – Київ : Київський університет, 2001. – 395 с.
3. *Врублевська О. О.* Клімат України та прикладні аспекти його використання : навчальний посібник / О. О. Врублевська, Г. П. Катеруша. – Одеса : ТЕС, 2012. – 180 с.
4. *Манько А. М.* Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України / А. М. Манько // Вісник Львівського університету. – Львів : С. 192–200. – (Серія міжнародні відносини. – 2008. – № 24).
5. *Петранівський В. Л.* Туристичне краєзнавство : навчальний посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський ; за ред. професора Ф. Д. Заставного – Київ : Знання, 2005. – 575 с.
6. Статистичний бюлетень України за 2013 рік [Електронний ресурс] / Туристична діяльність в Україні – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Стаття надійшла до редколегії 06.09.2016

Прийнята до друку 20.09.2016

THE CURRENT STATE OF THE RECREATIONAL (WELLNESS) TOURISM IN UKRAINE

Iryna Volkova, Yuliia Naumenko

*Kharkiv National University named after V. N. Karazin,
6, Svoboda square, Kharkiv, Ukraine, 61022,
E-mail: volkova1807@ukr.net*

This paper is dedicated to the study of the current state of the recreational (wellness) tourism in Ukraine. An assessment of the recreational potential of the regions of Ukraine is conducted. The conditions and features of development of coastal, mountain and plain recreation are outlined. Recreational zoning of Ukraine at the level of macro regions, regions, districts and sub-districts is offered. Development of the recreational infrastructure and performance indicators of the country and its regions is analyzed with particular focus on the structure and dynamics of recreational establishments of Ukraine, the number of recreational establishments in the country regions, the structure and total number of people improved their health in the recreational establishments of the country, the total manpower of the recreational establishments of the country, the total amount of incomings, operating expenses and profit. Prospects of development of recreational tourism in Ukraine are defined and proved.

Key words: recreational and health tourism, coastal recreation, mountain recreation, plain recreation, recreational zoning, recreational infrastructure, recreational activities.